

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА НАЦІОНАЛЬНОГО, МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
ТА
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**ІНСТИТУЦІЙНО-НОРМАТИВНА СКЛАДОВА СИСТЕМИ
ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: здобувач II курсу 10-283(з) М група
Спеціальності:
262 «Правоохоронна діяльність»
Освітньо-професійної програми
«Правоохоронна діяльність»
Устименко Вадим Володимирович
Керівник д.ю.н., проф. Сотула О.О.
Рецензент д.ю.н., проф. Галуцько В.М.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-правові засади системи внутрішньої безпеки Збройних сил України.....	9
1.1. Поняття, сутність і зміст внутрішньої безпеки у військовій організації держави..	9
1.2. Нормативно-правові основи внутрішньої безпеки Збройних Сил України.....	15
1.3. Принципи системи внутрішньої безпеки Збройних Сил України.....	26
РОЗДІЛ 2. Інституційно-нормативний механізм забезпечення внутрішньої безпеки збройних сил України.....	33
2.1. Роль та компетенція суб'єктів системи внутрішньої безпеки Збройних Сил України.....	33
2.2. Нормативно-правові механізми протидії внутрішнім загрозам у Збройних Силах України.....	38
2.3. Напрями удосконалення інституційно-нормативної складової системи внутрішньої безпеки Збройних Сил України.....	46
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність дослідження інституційно-нормативної складової системи внутрішньої безпеки ЗСУ детермінована кардинальними трансформаціями у сфері національної оборони, викликаними триваючою збройною агресією з боку росії та потребою у досягненні повної військової та інституційної сумісності з критеріями Північноатлантичного Договору. В умовах гібридної війни внутрішня безпека перестає бути виключно питанням військової дисципліни і набуває стратегічного значення, перетворюючись на визначальний фактор бойової стійкості, операційної ефективності та захисту критично важливого військового потенціалу від цілеспрямованих внутрішніх та зовнішніх загроз. Ці загрози охоплюють не лише розвідувально-підбивну діяльність і корупційні прояви, але й кібернетичні ризики та інформаційно-психологічний вплив, які можуть підірвати морально-психологічний стан особового складу та скомпрометувати державну таємницю. Отже, науковий аналіз існуючих інституційних механізмів та їхньої правової основи є критично необхідним для гарантування безперебійного функціонування оборонної системи держави та її здатності ефективно виконувати завдання в умовах тривалого військового конфлікту.

Незважаючи на важливість внутрішньої стійкості військового організму, існуюча інституційно-нормативна база характеризується наявністю певних прогалин, що проявляються у фрагментованості повноважень між різними суб'єктами безпеки (військова контррозвідка, Військова служба правопорядку у ЗСУх України, антикорупційні підрозділи) та недостатньою синхронізацією відомчих актів. Нагальність дослідження зумовлена необхідністю розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо системної модернізації як правової бази, так і операційних процедур. Ця модернізація має бути спрямована на

усунення колізій між регулятивними актами, чітке розмежування сфер відповідальності, підвищення прозорості та ефективності використання примусових механізмів, а також на забезпечення високих стандартів демократичного цивільного контролю у військовому середовищі. Глибоке теоретичне опрацювання даної проблематики є запорукою посилення правової визначеності, мінімізації корупційних ризиків та успішної інтеграції ЗСУ у єдиний євроатлантичний простір безпеки.

Аналіз останніх досліджень та нормативної бази свідчить про інтенсивну розбудову цілісної системи внутрішньої безпеки ЗСУ, яка ґрунтується на гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами НАТО та принципами гуманітарного права в умовах відсічі збройній агресії росії. Зокрема, у працях І. Бойка (2020), Ю. Бабкова та О. Бондаренка досліджуються актуальні загрози і особливості функціонування органів системи МВС та ЗСУ в умовах воєнного стану, акцентуючи увагу на специфіці підтримання правопорядку та внутрішньої стабільності.

Фундаментальне значення для формування правової доктрини мають напрацювання О. Водчинця та Г. Чугуя (2021), які узагальнюють практичні заходи безпеки у військовій сфері, поєднуючи їх із базовими вимогами Конституції України та профільних законів про національну безпеку. Важливою складовою сучасних підходів є трансформація системи внутрішнього контролю та управління ризиками, що відображено у нормативних актах Міністерства оборони України (2016–2025) та військових стандартах (ВСТ 01.054.001-2021), які адаптують положення STANREC 4739 до вітчизняних реалій.

Теоретичне підґрунтя системи доповнюється дослідженнями О.А. Золотарьової (2023) та Я.О. Демченка (2023) щодо співвідношення верховенства права, законності та єдиноначальності у військовому управлінні. Водночас інтеграція міжнародних зобов'язань, зокрема Женевських конвенцій (1949), антикорупційних конвенцій ООН та Ради

Європи, дозволяє розглядати інституційну спроможність ЗСУ не лише як інструмент оборони, а й як гарант дотримання прав людини та прозорості оборонного сектору, що визначає стратегічні напрями розвитку внутрішньої безпеки держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційну роботу виконано в контексті наукових досліджень відповідно до Стратегія розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 рр. (затверджено Постановою загальних борів НАПрН України від 26.03.21 р. від 12-21), тематики науково-дослідної роботи кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності факультету бізнесу і права Херсонського державного університету «Теоретичні та практичні проблеми розвитку окремих галузей права» (номер державної реєстрації – 0124U002381). Тему кваліфікаційної роботи затверджено Вченою радою Херсонського державного університету (наказ №642-Д від 11.11.2024 р.)

Мета дослідження полягає у теоретико-правовому аналізі інституційно-нормативних засад системи внутрішньої безпеки ЗСУ, виявленні проблемних аспектів її функціонування та формулюванні пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання і підвищення ефективності діяльності суб'єктів, відповідальних за підтримання внутрішньої стійкості військової організації держави.

Завдання дослідження визначаються з огляду на мету та логічну структуру роботи і передбачають:

- 1) розкрити поняття, сутність та зміст внутрішньої безпеки у військовій організації держави як складової системи національної безпеки;
- 2) проаналізувати нормативно-правові основи забезпечення внутрішньої безпеки ЗСУ, визначивши їх ієрархічну структуру, взаємозв'язок і відповідність міжнародним стандартам;
- 3) визначити принципи системи внутрішньої безпеки ЗСУ;

4) охарактеризувати роль, функції та компетенцію основних суб'єктів, залучених до забезпечення внутрішньої безпеки у військовій сфері;

5) дослідити нормативно-правові механізми протидії внутрішнім загрозам у діяльності ЗСУ;

6) обґрунтувати напрями удосконалення інституційно-нормативної складової системи внутрішньої безпеки.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі організації, функціонування та правового регулювання системи внутрішньої безпеки у ЗСУах України.

Предмет дослідження – інституційно-нормативна складова системи внутрішньої безпеки ЗСУ, яка охоплює принципи, структуру, повноваження суб'єктів та нормативно-правові механізми забезпечення законності, дисципліни й запобігання внутрішнім загрозам у військовому середовищі.

Методи дослідження обрані відповідно до поставленої мети і завдань та забезпечують комплексний і системний підхід до вивчення проблеми. Зокрема, у дослідженні було використано: діалектичний метод використано для розкриття взаємозв'язку інституційних і нормативних елементів системи внутрішньої безпеки та їх еволюції у процесі реформування оборонного сектору; системно-структурний метод дав змогу дослідити будову системи внутрішньої безпеки, взаємодію її елементів і визначити їх функціональне призначення; порівняльно-правовий метод застосовано для аналізу вітчизняного та міжнародного законодавства, а також досвіду держав; формально-юридичний метод використано для аналізу змісту нормативно-правових актів, що регламентують діяльність ЗСУ у контексті внутрішньої безпеки; логіко-правовий метод застосовано для формування висновків, узагальнень і визначення перспектив удосконалення нормативно-правової бази.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному теоретико-правовому осмисленні інституційно-нормативної складової системи внутрішньої безпеки ЗСУ як цілісного міжгалузевого правового феномену в умовах воєнного стану та трансформації сектору безпеки і оборони відповідно до євроатлантичних стандартів. У роботі уточнено зміст і структуру поняття внутрішньої безпеки військової організації держави з урахуванням сучасних гібридних загроз, обґрунтовано її місце у системі національної безпеки та розкрито взаємозв'язок між інституційними механізмами і нормативно-правовим регулюванням. Дістало подальший розвиток наукове положення щодо необхідності системної узгодженості повноважень суб'єктів внутрішньої безпеки ЗСУ, а також доведено значення внутрішнього контролю, управління ризиками та демократичного цивільного контролю як ключових елементів забезпечення стійкості, законності й боєздатності військової організації в умовах збройної агресії.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання в діяльності органів військового управління, підрозділів внутрішнього контролю, Військової служби правопорядку та інших суб'єктів забезпечення внутрішньої безпеки ЗСУ з метою підвищення ефективності правозастосовної практики та мінімізації внутрішніх загроз. Висновки й узагальнення можуть бути використані під час удосконалення відомчої нормативно-правової бази, розроблення методичних рекомендацій щодо розмежування компетенції суб'єктів внутрішньої безпеки, а також у процесі імплементації стандартів НАТО у сфері внутрішнього контролю та управління ризиками. Матеріали дослідження доцільно застосовувати у навчальному процесі закладів вищої освіти при викладанні дисциплін з національної безпеки, військового права та правоохоронної діяльності, а також у науково-дослідній роботі з проблем забезпечення внутрішньої безпеки у військовій сфері.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження представлені на Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні пріоритети розвитку економіки, менеджменту, сфери обслуговування та права в умовах інтеграційних процесі». (13-14 листопада 2025 року, Івано-Франківськ).

Публікації. Устименко В.В. Концептуалізація внутрішньої безпеки військової організації держави. *Стратегічні пріоритети розвитку економіки, менеджменту, сфери обслуговування та права в умовах інтеграційних процесів*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (ХДУ, 13-14 листопада 2025 р.) / за ред. Мельникової К.В. Івано-Франківськ: ХДУ, 2025. С.636-640.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17938219>

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження й складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ ЗСУ

1.1. Поняття, сутність і зміст внутрішньої безпеки у військовій організації держави

Проблема гарантування національної безпеки на сучасному етапі є ключовою стратегічною пріоритетною задачею для прогресивного розвитку держави, адже, вона акумулює всю багатогранність трансформаційних процесів в Україні, виступаючи водночас як обов'язкова умова, так і кінцева мета державного реформування.

Закон України «Про національну безпеку України» визначає, що національна безпека – це «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [1]. Національна безпека виступає як фундаментальна передумова для проведення будь-яких масштабних і якісних реформ у країні, оскільки, успішна реалізація глибоких державних перетворень (наприклад, економічних, соціальних чи політичних) вимагає максимальної концентрації усіх наявних ресурсів виключно на конструктивних завданнях реформування. Коли ж держава змушена постійно витрачати значні сили та засоби на боротьбу із зовнішніми чи внутрішніми загрозами (такими як військова агресія, корупція чи економічна нестабільність), ці ресурси відволікаються від її розвитку. Питання забезпечення національної безпеки певною мірою визначається як мета реформування, ідейний зміст якого має бути підпорядкований всебічному зміцненню державного суверенітету, непорушності територіальної цілісності країни, а також формуванню внутрішніх і зовнішніх передумов, що здатні гарантувати стабільність та стійкий

поступальний розвиток індивідуума, соціальних спільнот і загалом держави. Зокрема, як слушно зауважує І.Бойко «Сьогодні забезпечення внутрішньої безпеки України як своєрідної характеристики й необхідної умови життєдіяльності людини, суспільства, держави та її інститутів є невіддільною (частиною/ознакою) складовою державної політики, тобто однією з найбільш важливих функцій держави» [2, с. 132].

На думку Ю. Бабков та О. Бондаренко «Під внутрішньою безпекою України слід розуміти захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних внутрішніх загроз, які обумовлені суспільно небезпечними діями, збройними конфліктами всередині країни, терористичними актами, іншою протизаконною діяльністю у масштабах, що загрожують цілісності і безпеці країни, а також надзвичайними ситуаціями» [4]. Як підкреслюють зауважені автори, система внутрішніх загроз, що виникають всередині держави, є багатоаспектною та охоплює дестабілізуючі чинники політико-економічного характеру, зокрема економічну та політичну нестабільність. Важливе місце серед цих загроз посідає поширення корупційних явищ та хабарництва в структурах державної влади, а також небезпечне зрощення бізнесових інтересів і політичної діяльності. Сюди ж належать кримінальні прояви, відсутність належного державного контролю та нагляду за процедурами виготовлення, придбання, зберігання, транспортування, обліку та використання предметів, матеріалів і речовин, що підлягають спеціальному визначенню, а також за відкриттям і функціонуванням підприємств, майстерень і лабораторій, на які поширюється дозвільна система. Окрему групу загроз становлять спроби створення і функціонування незаконних воєнізованих збройних формувань та намагання використати їх на користь окремих суб'єктів, а також прояви сепаратизму, спрямовані на автономізацію окремих регіонів України за

етнічною ознакою. До значущих внутрішніх ризиків відносять також поширення зброї масового ураження і засобів її доставки; систематичні порушення прав і свобод людини та громадянина з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, особливо під час виборчих процесів та потенційну можливість виникнення конфліктів на ґрунті міжетнічних і міжконфесійних відносин, а також радикалізація та прояви екстремізму в діяльності окремих об'єднань національних меншин і релігійних громад. Характер зазначених внутрішніх загроз обґрунтовує доцільність диференційованого розгляду поняття внутрішньої безпеки держави у двох площинах: у широкому значенні – як стан захищеності від усього комплексу потенційних внутрішніх загроз, а у вузькому значенні – як захищеність лише від тих загроз, що є безпосереднім наслідком вчинення різного роду правопорушень [4].

Зауважимо, що без чіткого і глибокого усвідомлення соціальної природи концепту «безпека», її першоджерел, динамічних чинників, рушійних сил та стратегічних цілей, подальша ефективна діяльність щодо гарантування безпеки держави є неможливою, адже, фундаментальне теоретичне осмислення набуває критичного значення в контексті забезпечення військової організації держави, зокрема ЗСУ. Військова сфера, як інструмент захисту національних інтересів, за своєю суттю є найбільш чутливою до загроз, що можуть підірвати її боєздатність і функціональність. Саме тут на перший план виходить внутрішня безпека, яка є невіддільною складовою загальної національної безпеки. Внутрішня безпека військової організації розглядається не лише як захист від зовнішнього проникнення або шпигунства, але і як система заходів із запобігання деструктивним внутрішнім явищам: корупції, неправомірним діям, низькій дисципліні, втраті службової таємниці чи іншим факторам, що можуть знизити рівень готовності військ та довіру до них, адже, ефективність ЗСУ у виконанні їхньої основної функції прямо залежить від стійкості та

надійності їхньої внутрішньої системи. Таким чином, чітке розуміння природи безпеки стає методологічною основою для розробки адекватних інституційних та нормативно-правових механізмів, які забезпечать внутрішню стабільність і надійність військової організації держави.

Внутрішня безпека у військовій діяльності має визначальне значення як система заходів, спрямована на забезпечення внутрішньої стійкості, правопорядку та високої боєготовності ЗСУ шляхом нейтралізації деструктивних факторів і загроз, що виникають всередині військової організації. Військова діяльність являє собою комплекс заходів, що здійснюються військовими формуваннями держави з метою реалізації всіх можливих форм збройного протиборства для гарантування захисту державної території у випадку зовнішньої агресії, а також для впровадження державної політики із застосуванням військового інструментарію та забезпечення охорони державного суверенітету і територіальної цілісності.

До спектру військової діяльності належать різноманітні функціональні напрями, такі як:

- ведення безпосередніх бойових дій;
- виконання службово-бойових місій як у рутинних умовах функціонування, так і в умовах надзвичайного стану;
- розбудова інфраструктури військових баз;
- матеріально-технічне оснащення ЗСУ;
- питання дислокації та розквартирування військ;
- надання всебічного забезпечення військ;
- якісна підготовка військово-професійних кадрів;
- здійснення бойової підготовки особового складу;
- формування необхідних резервів та мобілізаційних запасів;
- участь у міжнародних миротворчих операціях;
- налагодження військової та військово-технічної співпраці з іноземними державами [3, с.16].

З огляду на це, поняття безпеки військової діяльності слід інтерпретувати диференційовано: у мирний час вона означає відсутність загроз, що можуть виникнути внаслідок діяльності збройних формувань у будь-якій її формі, як для власних військовослужбовців, цивільного населення та довкілля, так і для громадян та природного середовища сусідніх держав. Натомість, у воєнний час безпека військової діяльності полягає у запобіганні небезпеці для особового складу, мирного населення і природного середовища власної країни та суміжних нейтральних держав, а також для цивільного населення і довкілля країни-противника, згідно з нормами міжнародного гуманітарного права [3, с.16].

Слід підкреслити, що особливості функціонування системи внутрішньої безпеки ЗСУ України в умовах воєнного стану набувають специфічного характеру та вимагають посиленої уваги до інституційно-нормативної складової. В цей період відбувається суттєва трансформація загрозливих чинників, які можуть дестабілізувати військову організацію, серед яких зростає ризик інфільтрації ворожої агентури, диверсійно-розвідувальних груп та осіб, схильних до колабораційної діяльності, що вимагає негайного посилення контррозвідувального режиму. Також актуалізуються проблеми, пов'язані з дотриманням військової дисципліни та правопорядку в умовах високої інтенсивності бойових дій, швидкої мобілізації і передислокації особового складу ЗСУ. Нормативно-правова база функціонування внутрішньої безпеки під час воєнного стану розширюється та ущільнюється за рахунок введення в дію спеціальних законодавчих актів і керівних документів, які передбачають обмеження окремих прав військовослужбовців та цивільних осіб в інтересах оборони, а також суттєве підвищення відповідальності за військові і службові правопорушення. Отже, внутрішня безпека ЗСУ в умовах воєнного стану перетворюється на критично важливу функцію, що забезпечує мобілізаційну стійкість,

психологічну готовність та безперервність управління військовими формуваннями, мінімізуючи вплив внутрішніх дестабілізаційних факторів, спричинених як агресією РФ, так і особливим правовим режимом воєнного стану.

Внутрішня безпека ЗСУ – це інституційно й нормативно забезпечений стан та процес функціонування військової організації держави, спрямований на гарантування її внутрішньої стійкості, законності, дисципліни та безперервності управління шляхом своєчасного виявлення, попередження і нейтралізації внутрішніх загроз, зумовлених протиправною діяльністю, корупційними проявами, порушенням військової дисципліни, інформаційно-психологічним впливом, проникненням ворожих елементів і зловживанням владними повноваженнями, що реалізується уповноваженими суб'єктами на основі Конституції України, законів, військових статутів, відомчих актів та міжнародних стандартів і має на меті забезпечення боєздатності, мобілізаційної готовності та виконання Збройними Силами України їхнього конституційного обов'язку із захисту суверенітету й територіальної цілісності держави в умовах мирного часу та воєнного стану.

1.2. Нормативно-правові основи внутрішньої безпеки ЗСУ

Нормативно-правові основи внутрішньої безпеки ЗСУ становлять комплекс взаємопов'язаних правових норм, що визначають організаційні, управлінські та контрольні механізми забезпечення законності, дисципліни й належного функціонування військової організації держави. Їхня роль полягає у створенні чіткої регламентації повноважень, відповідальності та підзвітності посадових осіб, формуванні правових гарантій захисту прав військовослужбовців, а також у встановленні системи протидії внутрішнім загрозам, які можуть впливати на боєздатність і стабільність військових структур. Саме нормативно-правова складова забезпечує цілісність внутрішньої безпеки, оскільки визначає засади управління, порядок взаємодії між органами військового керівництва і підрозділами, а також інтегрує національні та міжнародні стандарти у сфері військової діяльності.

Фундаментальне значення конституційних положень для сфери внутрішньої безпеки ЗСУ полягає в тому, що Конституція України створює найвищу правову основу та рамкові обмеження для функціонування всієї військової організації, визначаючи її критичну функцію захисту суверенітету і територіальної цілісності держави. Також, Конституція України встановлює ключові гарантії внутрішньої безпеки, прямо забороняючи неконституційне використання ЗСУ для повалення влади чи обмеження прав громадян, що є превентивним заходом проти найбільших внутрішніх загроз. Відповідно до статті 17 Конституції України «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» - «Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на ЗСУ. Забезпечення

державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. ЗСУ та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності. Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у ЗСУах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом. На території України не допускається розташування іноземних військових баз» [5].

Крім того, Конституція України закріплює монополію держави на військову силу та, через принцип законності (стаття 19 Конституції України), зобов'язує усі суб'єкти внутрішньої безпеки, включно з військовим управлінням, діяти виключно в межах, на підставі та у спосіб, передбачений законами, забезпечуючи цим правопорядок та підзаконність усієї інституційно-нормативної складової системи [5].

Визначальною базою в системі забезпечення внутрішньої безпеки ЗСУ є Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Так, Розділ IV Закону України, присвячений сектору безпеки і оборони, становить фундаментальну правову основу для організації та функціонування системи національної безпеки держави, зокрема, його норми визначають структуру сектору безпеки та оборони, включаючи сили безпеки, сили оборони, оборонно-промисловий комплекс і громадські інституції, що залучаються до забезпечення безпеки держави. Ключовим є положення про інтеграцію діяльності всіх складових сектору, що забезпечує цілісність і взаємодію між військовими, правоохоронними, розвідувальними, аналітичними й управлінськими елементами сектору безпеки та оборони. Такий підхід

спрямований на формування єдиної державної політики у сфері безпеки, в т.ч. і внутрішньої безпеки, що уможлиблює ефективне реагування на сучасні загрози, включно з гібридними, інформаційними та збройними загрозами[1].

Закон надає провідну роль Президенту України як Верховному Головнокомандувачу ЗСУ, визначаючи його як суб'єкта стратегічного керівництва в оборонній сфері. Водночас визначення функцій Ради національної безпеки і оборони, Міністерства оборони та Міністерства внутрішніх справ створює збалансовану систему цивільного та військового управління, що відповідає демократичним стандартам контролю над сектором безпеки. Особливе значення має закріплення принципу цивільного керівництва Збройними Силами, яке сприяє узгодженості між політичним і військовим рівнями управління, забезпечує законність рішень у сфері оборони та запобігає концентрації влади у руках військового командування [1].

ЗСУ в межах цього нормативного регулювання визначаються як центральна ланка у структурі забезпечення внутрішньої безпеки держави – «ЗСУ забезпечують стримування та відсіч збройної агресії проти України, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України, у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, посилення охорони державного кордону України та суверенних прав України у її виключній (морській) економічній зоні» [1] (ст.16 Закону України «Про національну безпеку України»). Закон комплексно регламентує їхні повноваження, систему підпорядкування, завдання з оборони, охорони суверенітету, територіальної цілісності та боротьби з агресією. У контексті внутрішньої безпеки це забезпечує не лише готовність до відсічі зовнішнім загрозам, а й стабільність державного управління, підтримання правопорядку у кризових умовах, взаємодію з іншими складовими сектору безпеки. Таким чином,

зазначений закон виступає базовим елементом правової архітектури державної оборони, формуючи нормативну основу для функціонування, координації та підзвітності усіх силових інституцій, зокрема ЗСУ, у системі забезпечення внутрішньої безпеки [1].

Розділ IV Закону України «Про ЗСУ», присвячений діяльності ЗСУ та формує системно врегульований нормативно-правовий каркас, який визначає засади, структуру та функціональні аспекти внутрішньої безпеки у військовій сфері. Його положення охоплюють комплекс питань – від організаційних принципів діяльності армії до соціально-правових гарантій військовослужбовців, механізмів фінансування та контролю. Особливістю правового регулювання у цій сфері є поєднання оборонного й внутрішньо-безпекового компонентів у межах єдиної системи, що забезпечує не лише зовнішню оборону держави, а й стабільність функціонування її інституцій у кризових умовах [6].

Зокрема, ст. 11 Закону України «Про ЗСУ» визначає ключові принципи діяльності ЗСУ, серед яких – вірність конституційному обов'язку, верховенство права, гласність, поєднання єдиначальності та колегіальності, дотримання військової дисципліни та ін., які формують етичну й правову основу внутрішньої безпеки військового середовища, забезпечують підпорядкування діяльності армії конституційним і демократичним цінностям, запобігають узурпації влади військовим керівництвом і гарантують цивільний контроль [6]. У статті 12 цього Закону деталізовано основні напрями діяльності ЗСУ – підтримання бойової готовності, виховна робота, забезпечення законності та дисципліни, охорона життя і здоров'я особового складу, цивільно-військове співробітництво, що в свою чергу закріплює інтеграцію правових і організаційних механізмів підтримання внутрішнього порядку, підкреслює роль командирів і органів військового управління як носіїв відповідальності за внутрішню стабільність у ЗСУ [6].

Інституційно-нормативна складова внутрішньої безпеки ЗСУ суттєво підкріплюється положеннями, що регулюють економічно-фінансову та соціальну сфери їхнього функціонування. Зокрема, статті, що визначають економічну основу діяльності ЗСУ, встановлюють обов'язкове фінансування виключно за рахунок коштів державного бюджету та підкреслюють необхідність жорсткого контролю з боку Кабінету Міністрів України та парламентських структур. Такий механізм чіткого бюджетного нагляду є критично важливим елементом внутрішньої безпеки, оскільки він прямо сприяє підвищенню прозорості військової діяльності, ефективній профілактиці корупційних ризиків та запобіганню зловживанням у сфері матеріально-технічного забезпечення військових підрозділів. Паралельно, особливе значення має гарантування соціального та правового захисту військовослужбовців, резервістів, а також членів їхніх сімей, адже, це положення є невід'ємною складовою внутрішньої безпеки, оскільки його реалізація безпосередньо впливає на моральну та матеріальну стабільність військового колективу, забезпечує зниження ймовірності деструктивних проявів серед особового складу і сприяє формуванню необхідного рівня довіри до держави і військового керівництва [6].

Окремо слід відмітити роль наступних норм, мають пряме відношення до забезпечення їхньої внутрішньої безпеки.:

- ст. 17 Закону встановлює обмеження політичної діяльності у військовому середовищі, запроваджуючи заборону на членство у політичних партіях та участь у страйках, що є критично важливим правовим механізмом для збереження політичної нейтральності армії, її захисту від несанкціонованих зовнішніх впливів та підтримання високого рівня внутрішньої дисципліни і єдиноначальності [6];

- ст. 18 Закону завершує формування інституційно-нормативного каркаса забезпечення внутрішньої безпеки, оскільки встановлює механізми контролю за додержанням законів у військовій

сфері, зокрема, через демократичний цивільний контроль та прокурорський нагляд. Цей контрольно-наглядовий елемент є ключовим для системи внутрішньої безпеки, оскільки він гарантує прозорість функціонування ЗСУ, забезпечує належний правовий захист військовослужбовців та покладає відповідальність на посадових осіб за порушення законності [6].

Отже, особливості правового регулювання внутрішньої безпеки ЗСУ нормами Закону України «Про ЗСУ» полягають у комплексності підходу – поєднанні правових, організаційних, соціальних і фінансових засад. Закон формує цілісну нормативну систему, що забезпечує дисципліну, стабільність і контроль у військовому середовищі, водночас підпорядковуючи діяльність ЗСУ конституційним принципам, цивільному керівництву та демократичним стандартам управління безпекою.

Важливе місце у системі нормативного регулювання внутрішньої безпеки посідають військові статuti, які мають статус законодавчих актів. Зокрема, до них належать Дисциплінарний статут ЗСУ, затверджений Законом України від 24 березня 1999 року № 551-XIV, який у п. 1 визначає військову дисципліну, як «бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених статутами ЗСУ та іншим законодавством України» [7]. Зокрема, військова дисципліна є центральною нормативною основою та ключовим механізмом забезпечення внутрішньої безпеки ЗСУ, оскільки вона визначається як бездоганне і неухильне додержання військовослужбовцями всіх вимог статутів та законодавства, що ґрунтується на свідомому усвідомленні військового обов'язку та вірності Присязі. Її безпосередня роль у внутрішній безпеці реалізується через комплекс заходів, які включають формування високих морально-психологічних якостей та патріотизму, особисту відповідальність за дотримання Конституції і законів, збереження державної таємниці та

недопущення негідних вчинків, а також чітку організацію забезпечення і статутного порядку у підрозділах. Таким чином, військова дисципліна виступає індикатором внутрішньої стійкості армії, прямо впливаючи на правопорядок, запобігання деструктивним проявам (включаючи зловживання та вживання заборонених речовин) та збереження боєздатності військового колективу [7].

Невід'ємною складовою нормативного механізму є підзаконні акти Міністерства оборони України, Генерального штабу та інших органів військового управління. Зокрема, до них відносяться:

- Порядок організації в системі МОУ внутрішнього контролю та управління ризиками, затверджений наказом МОУ від 02.04.2019 №145 (в редакції наказу №709 від 22.10.2025) [9];
- Наказ № 145 від 2 квітня 2019 р. «Про затвердження Порядку організації в системі МОУ внутрішнього контролю та управління ризиками (в редакції наказу 709)» [18];
- Витяг з Єдиного переліку (каталогу) спроможностей МОУ і ЗСУ щодо внутрішнього контролю [19];
- Стандарти внутрішнього контролю в Міністерстві оборони України та ЗСУх України, затверджені Міністром оборони України 4 липня 2016 р. [20];
- Про деякі питання здійснення внутрішнього контролю та управління ризиками суб'єктами господарювання в системі Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України від 05.06.19 № 278» [21];
- Військовий стандарт ВСТ 01.054.001-2021 (01) «Управління ризиками. Керівництво з управління ризиками в програмах закупівель (STANREC 4739 EDITION 1 / ARAMP-1 EDITION 1, NATO RISK MANAGEMENT GUIDE FOR ACQUISITION PROGRAMMES, IDT)» [17];

- Порадник «Керівництво з управління ризиками, проблемами та можливостями для програм оборонних закупівель» ВП 8-00(199) STANREC 4739 [22].

Зокрема, Наказ № 145 від 2 квітня 2019 р. «Про затвердження Порядку організації в системі МОУ внутрішнього контролю та управління ризиками (в редакції наказу 709)» визначає, що цілями внутрішнього контролю та управління ризиками є:

«дотримання законів, інших нормативно-правових актів, регламентів, правил та процедур, установлених у Міноборони, Держспецтрансслужбі та ЗСУ;

забезпечення виконання визначених завдань у найбільш ефективний, результативний та економний спосіб;

забезпечення цільового, ефективного управління бюджетними коштами, об'єктами державної власності та іншими ресурсами;

попередження/уникнення ризиків, що негативно впливають на досягнення цілей та розвиток спроможностей (у тому числі попередження виникнення корупційних ризиків, шахрайства або зловживань службовим становищем);

попередження потенційних подій, виявлення та реагування на відхилення, які негативно впливають на досягнення цілей та розвиток спроможностей;

вчасне використання створених обставинами можливостей щодо покращення процесів та розвитку спроможностей;

забезпечення достовірності та своєчасності фінансової, статистичної і управлінської звітності та іншої інформації, яка використовується для прийняття управлінських рішень» [9].

Система внутрішньої безпеки ЗСУ формується та функціонує під впливом багаторівневої системи міжнародно-правових актів, які визначають універсальні стандарти поведінки держав, військових формувань і осіб, що несуть військову службу. Ці акти не лише

встановлюють обов'язкові норми гуманності та правопорядку у ЗСУах, а й створюють основу для гармонізації національної системи оборонного управління з міжнародними принципами верховенства права, поваги до прав людини та демократичного цивільного контролю над армією. Відповідно, міжнародно-правова складова виступає не ізольованим елементом, а системним чинником, що визначає стандарти внутрішньої дисципліни, управління персоналом, забезпечення прозорості фінансових процесів і дотримання етичних норм у військовій сфері.

Фундаментальну роль у формуванні правових основ внутрішньої безпеки відіграє міжнародне гуманітарне право, насамперед Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. [10] та Додаткові протоколи до них 1977 року [11]. Ці документи визначають правові межі застосування сили, правила поведінки з військовополоненими, пораненими, цивільним населенням, а також зобов'язують держави забезпечувати навчання військовослужбовців нормам міжнародного гуманітарного права. У контексті внутрішньої безпеки ЗСУ ці положення сприяють формуванню системи профілактики військових злочинів, підвищують рівень правової культури особового складу та зміцнюють морально-психологічну стійкість військових колективів.

Паралельно важливе місце посідають міжнародно-правові акти у сфері прав людини, зокрема Загальна декларація прав людини (1948 р.) [12], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) [13], а також Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [14]. Їх положення імplementовані в українське законодавство і слугують правовою основою забезпечення соціальних гарантій, захисту честі, гідності та прав військовослужбовців. Дотримання цих норм у військовому середовищі сприяє зменшенню кількості внутрішніх конфліктів, запобігає

зловживанням владою та порушенням дисципліни, а також формує довіру між військовослужбовцем і державою.

Важливим компонентом міжнародного впливу на внутрішню безпеку є антикорупційні стандарти, закріплені у Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (2003 р.) [15] та Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) (1999 р.) [16]. Ці документи визначають міжнародні зобов'язання України щодо запобігання, виявлення та покарання корупційних діянь у державному секторі, у тому числі у сфері оборони. Їх виконання забезпечує підвищення прозорості фінансово-господарської діяльності ЗСУ, зміцнює контроль за використанням бюджетних коштів, знижує ризики зловживань посадових осіб та підвищує довіру суспільства до інституцій військового управління.

Окремий блок становлять міжнародні стандарти Північноатлантичного альянсу (STANAG), які регламентують питання організації управління, логістики, кадрової політики, безпеки інформації та оперативної сумісності військових структур. Їх імплементація в українську практику сприяє інституційному вдосконаленню внутрішнього контролю, формуванню єдиних підходів до управління ризиками та запровадженню принципів відповідальності, прозорості й підзвітності командування. Аналіз наведеного документа свідчить, що стандарти, розроблені в межах системи НАТО, відіграють ключову роль у забезпеченні внутрішньої безпеки ЗСУ, оскільки вони задають уніфіковані підходи до управління ризиками, планування життєвого циклу систем і контролю безпекових процесів. Зокрема, стандарти управління ризиками, визначені у посібнику з управління ризиками (RM) у структурі життєвого циклу систем НАТО, формують методологічну основу для створення прозорої, прогнозованої та адаптивної системи безпеки у військовому середовищі. Вони спрямовані на ідентифікацію, оцінювання та мінімізацію як зовнішніх, так і

внутрішніх загроз, що безпосередньо впливають на функціонування оборонних структур. Упровадження зазначених стандартів сприяє формуванню єдиного підходу до аналізу ризиків, оптимізації управлінських рішень та забезпечення стабільності військових процесів у межах національної системи безпеки. Застосування рекомендацій НАТО, навіть у статусі необов'язкових, має практичне значення для удосконалення нормативно-правової бази та процедур, пов'язаних із внутрішньою безпекою ЗСУ. Це дозволяє гармонізувати національні стандарти з міжнародними, забезпечуючи сумісність доктрин, військових операцій та процедур управління ризиками відповідно до загальновизнаних принципів ефективності, прозорості та превентивного реагування на загрози.

Таким чином, міжнародно-правові акти виступають не лише зовнішнім нормативним орієнтиром, а й реальним механізмом підвищення ефективності та легітимності внутрішньої безпеки ЗСУ. Вони забезпечують інтеграцію армії у світовий безпековий простір, зміцнюють морально-правові засади військової служби, сприяють запобіганню внутрішнім загрозам і підтримують функціонування військової системи у відповідності до міжнародних стандартів верховенства права, гуманності та демократичності.

Отже, правові засади внутрішньої безпеки ЗСУ формують цілісну, взаємопов'язану систему нормативних актів, що охоплює всі рівні правового регулювання – від положень Конституції та законів держави до відомчих нормативних документів, які деталізують порядок діяльності військових органів. Ця система визначає фундаментальні принципи організації військової служби, підтримання дисципліни, структуру управління, межі компетенції посадових осіб, а також механізми забезпечення законності та контролю в межах військового середовища. Такий нормативний комплекс виконує базову функцію у забезпеченні стабільності, правопорядку та управлінської узгодженості у

військовій сфері, сприяючи формуванню ефективного механізму захисту від внутрішніх ризиків і загроз. Наявність системно вибудованої правової основи гарантує належне функціонування внутрішньої безпеки як невід'ємного складника оборонної політики держави, що забезпечує стійкість, оперативну готовність і здатність ЗСУ виконувати покладені на них завдання в умовах сучасних викликів.

1.3. Принципи системи внутрішньої безпеки ЗСУ

Принципи системи внутрішньої безпеки ЗСУ становлять концептуальну основу, на якій базується організація, управління та функціонування військової структури з метою забезпечення її стійкості, правопорядку та готовності до виконання завдань оборонного характеру. Вони відображають загальнодержавні правові засади та специфіку військової служби, формуючи єдину систему координат, у межах якої здійснюється діяльність органів військового управління.

Отже, система внутрішньої безпеки ЗСУ ґрунтується на низці фундаментальних принципів, які визначають її мету, структуру, зміст діяльності та взаємодію суб'єктів, забезпечуючи законність і ефективність функціонування.

1. *Принцип верховенства права.* У своїх дослідженнях О.А. Золотарьова підкреслює, що «як універсальний та інтегральний принцип права він має такі складові: принцип законності, принцип поділу державної влади, принцип народного суверенітету, принцип демократії, принцип юридичної визначеності, принцип справедливого суду» [23, с. 657].

Принцип верховенства права є фундаментальною конституційною засадою, яка в контексті внутрішньої безпеки ЗСУ набуває критичного прикладного значення, оскільки запобігає свавіллю

та забезпечує законність функціонування військової організації. В основі верховенства права лежить не лише формальна законність (правління на основі закону), але й матеріальна концепція, яка гарантує реалізацію природних прав і свобод військовослужбовців та повагу до їхньої гідності, що є необхідною умовою для підтримання високого морально-психологічного стану та дисципліни. Зокрема, «властивостями принципу верховенства права є відображення способу організації життя суспільства на правових засадах, недопущення свавілля влади, зв'язок із природним правом, становлення його (верховенства права) як правової цінності» [24, с.193].

Практична реалізація цього принципу в системі внутрішньої безпеки ЗСУ забезпечується через такі ключові механізми:

- верховенство права встановлює зв'язок права над державою, що вимагає від органів військового управління та посадових осіб діяти виключно у межах повноважень та у спосіб, передбачений законами та статутами. Це прямо усуває корупційні ризики та зловживання у сфері внутрішньої безпеки;
- складниками верховенства права є законність та юридична визначеність, що зобов'язує розробляти чіткі нормативно-правові акти та правила військової діяльності, які є зрозумілими для всього особового складу, включаючи питання фінансування, матеріального забезпечення та дисциплінарної відповідальності;
- принцип забезпечує доступ до правосуддя, заборону дискримінації та рівність всіх перед судом (військовим трибуналом чи іншим компетентним органом), незалежно від військового звання чи посади. Це створює атмосферу справедливості та довіри, що є необхідною для внутрішньої стабільності ЗСУ.

Таким чином, верховенство права в системі внутрішньої безпеки ЗСУ виступає як правова цінність, що забезпечує справедливість,

розумність, пропорційність усіх застосовуваних заходів і є наріжним каменем для забезпечення внутрішнього правопорядку та боєготовності.

2. *Принцип законності.* На думку Н.С. Комаришиної «принцип законності – це загальногалузевий провідний принцип права, який пронизує усю сферу правовідносин, суть якого полягає в суворому дотриманні та виконанні всіма суб'єктами правовідносин правових норм, верховенстві закону щодо інших нормативно-правових актів» [25].

Принцип законності є фундаментальним провідним принципом державного ладу, який у системі внутрішньої безпеки ЗСУ набуває визначального, прикладного значення, виступаючи обов'язковим режимом відповідності військової діяльності та суспільних відносин у військовій сфері усім нормам права. Його сутність полягає у суворому і неухильному дотриманні та виконанні законів, підзаконних актів та військових статутів усіма без винятку суб'єктами військових правовідносин, що безпосередньо впливає з конституційної вимоги діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачений законодавством

Зміст принципу законності реалізується у внутрішній безпеці ЗСУ через такі ключові вимоги:

- встановлює обов'язковість законів для всіх військовослужбовців і посадових осіб, підтверджуючи верховенство закону над усіма іншими нормативно-правовими актами військового управління:

- вимагає фактичного виконання юридичних норм, закладених у військовому законодавстві та статутах, і забезпечує невідворотність юридичної відповідальності за будь-які порушення, що є критичним елементом підтримання військової дисципліни та запобігання корупційним проявам;

- гарантує рівність усіх військовослужбовців перед законом та військовим судом, а також можливість покарання виключно за чітко

визначені законом порушення, що унеможлиблює свавілля влади та захищає природні права особового складу;

- вимагає єдиної спрямованості та узгодженості у діяльності усіх органів, що забезпечують внутрішню безпеку, включаючи контррозвідальні, правоохоронні та командування, що сприяє оптимальному досягненню мети правового регулювання у військовій сфері.

Таким чином, принцип законності є фундаментом правопорядку в ЗСУ, а його реалізація безпосередньо забезпечує внутрішню стійкість, дисципліну та легітимність військової діяльності, хоча його ефективне впровадження залишається залежним від усунення недоліків законодавства та належного матеріально-технічного забезпечення.

3. Принцип єдиначальності. Принцип єдиначальності – це «принцип організації управління, за якого особа, що очолює підприємство, організацію чи структурний підрозділ, правомочна приймати юридично обов'язкові рішення» [26]. Принцип єдиначальності є наріжною організаційно-правовою нормою військового будівництва, що має пряме і визначальне значення для забезпечення внутрішньої безпеки ЗСУ. Сутність цього принципу полягає у єдино-особовій відповідальності командира за підпорядкований підрозділ та наданні йому повного обсягу прав для ефективного управління, що базується на безумовному підпорядкуванні та точному, своєчасному виконанні підлеглими його наказів і розпоряджень.

Єдиначальність забезпечує максимальну гнучкість, оперативність та ініціативність в управлінні підрозділами, що є критично важливим для успішного вирішення навчально-бойових завдань та досягнення перемоги у воєнний час. Вона регламентує двосторонні взаємовідносини: командир, реалізуючи право віддавати накази та вимагати дотримання Конституції, законів і військової

дисципліни, зобов'язаний одночасно виявляти повагу до підлеглих та відповідати за бойову готовність, внутрішній розпорядок, збереження військової техніки, соціальну справедливість та охорону державної таємниці. Підлеглий, у свою чергу, зобов'язаний неухильно виконувати накази, дотримуватися вимог статутів та підтримувати військову ввічливість.

Особливість застосування єдиноначальності в сучасних ЗСУ полягає у необхідності покласти в основу життєдіяльності підрозділу національно-державницькі інтереси, що вимагає від командира виступати провідником ідеї національної свідомості та патріотизму. Це сприяє консолідації особового складу і підвищенню їхньої готовності до захисту Батьківщини. Інша особливість полягає в доцільному поєднанні єдиноначальності з принципом колегіальності на етапі прийняття рішень, що дозволяє враховувати думки керівного складу. Таким чином, єдиноначальність є неодмінною умовою підтримання високого рівня військової дисципліни, що забезпечує постійну бойову і мобілізаційну готовність підрозділу, і тому є фундаментальним механізмом внутрішньої безпеки ЗСУ.

Також, принципи системи внутрішньої безпеки ЗСУ становлять методологічну та організаційну основу її ефективного функціонування, забезпечуючи перетворення нормативно-правових приписів на реальну управлінську практику. Вказана система ґрунтується на ієрархічно-регулюючих засадах, як-от субординація, що гарантує вертикальну злагодженість управління і оперативність реагування на внутрішні загрози, а також відповідальність, що підсилює службову дисципліну через визначення правових наслідків невиконання обов'язків. Ефективність протидії внутрішнім загрозам досягається через взаємодію між військовими, контррозвідувальними та правоохоронними органами, тоді як прозорість (у законних межах) запобігає корупції, а превентивність забезпечує своєчасне виявлення і нейтралізацію ризиків,

створюючи цілісну, адаптивну та ефективну систему внутрішньої стабільності ЗСУ. Зокрема, принцип субординації встановлює ієрархічну залежність між рівнями військового управління, що гарантує узгодженість дій і злагодженість у виконанні наказів, аде, централізоване управління забезпечує єдність керівництва, чітку вертикаль ухвалення рішень і оперативність реагування на внутрішні загрози (нормативно закріплено у Статуті внутрішньої служби ЗСУ та Законі України «Про ЗСУ» (Статті про структуру та управління). Принцип відповідальності формує основу службової етики військовослужбовців, визначаючи не лише обов'язки, а й правові наслідки за їх невиконання, підсилює індивідуальну та колективну дисципліну, сприяє ефективному контролю за виконанням бойових і службових завдань (нормативно закріплено у Статуті внутрішньої служби ЗСУ та Кримінальному кодексах України). Принцип взаємодії відображає необхідність узгодженості дій між різними органами військового управління, підрозділами внутрішньої безпеки, контррозвідки, військової прокуратури та цивільних органів влади, забезпечує комплексність і системність у виявленні, нейтралізації та запобіганні внутрішнім загрозам (нормативно закріплено у Законі України «Про національну безпеку України» та Законі України «Про Службу безпеки України»). А принцип прозорості передбачає відкритість управлінських процесів у межах, визначених законодавством, що сприяє формуванню довіри, підзвітності та запобіганню корупційним проявам у військовому середовищі (нормативно закріплено у Законі України «Про запобігання корупції» та Законі України «Про доступ до публічної інформації»). Особливе значення має принцип превентивності, який передбачає своєчасне виявлення потенційних ризиків, загроз чи порушень внутрішньої стабільності та їх нейтралізацію до моменту ескалації (нормативно закріплено у Законі України «Про національну безпеку України» та

Наказах Міністерства оборони України). Реалізація цього принципу передбачає створення системи раннього реагування, проведення моніторингу морально-психологічного стану особового складу, внутрішніх перевірок і службових розслідувань.

Застосування вищезазначених принципів у сукупності забезпечує формування цілісної, адаптивної та ефективної системи внутрішньої безпеки ЗСУ, яка базується на правовій імперативності та ієрархічній керованості. Принципи субординації, відповідальності, взаємодії, прозорості та превентивності не лише відображають вимоги національного законодавства та військових статутів, але й гарантують інституційну стійкість, дисципліну та підзвітність військової організації. В кінцевому підсумку, чітка реалізація цих принципів є необхідною умовою для зміцнення боєздатності, правопорядку та внутрішньої стабільності ЗСУ в умовах постійного протистояння внутрішнім і зовнішнім деструктивним факторам.

РОЗДІЛ 2

ІНСТИТУЦІЙНО-НОРМАТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ ЗСУ

2.1. Роль та компетенція суб'єктів системи внутрішньої безпеки ЗСУ

Система внутрішньої безпеки ЗСУ функціонує як складний багаторівневий механізм, у якому важливу роль відіграють різні суб'єкти, наділені визначеними законом повноваженнями, компетенцією та відповідальністю. Їх діяльність спрямована на забезпечення належного рівня дисципліни, правопорядку, службової безпеки, запобігання правопорушенням і підтримання високої бойової готовності військових формувань. Роль і компетенція суб'єктів внутрішньої безпеки визначаються положеннями Конституції України, законів, військових статутів, відомчих нормативних актів Міністерства оборони, а також міжнародними стандартами, що регламентують діяльність у сфері оборони та безпеки [3, с.16].

Ключовим суб'єктом системи внутрішньої безпеки виступає Міністерство оборони України, яке формує державну політику у сфері військової безпеки, визначає нормативно-правові засади функціонування військової організації, забезпечує координацію діяльності всіх структур оборонного сектору. У межах своїх повноважень Міністерство здійснює нормативне регулювання питань дисципліни, кадрової політики, антикорупційних заходів, контролю фінансових і матеріальних ресурсів, а також розробку стратегічних документів з питань внутрішньої безпеки, його функції включають не лише управління, але й контроль за дотриманням законності та службової етики у ЗСУах. Наприклад, «До основних завдань Департаменту з питань запобігання та виявлення

корупції належать: забезпечення реалізації державної програми з виконання Антикорупційної стратегії в діяльності Міноборони, ЗСУ та ДССТ; розроблення, організація та контроль за проведенням заходів щодо запобігання корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень; оцінка корупційних ризиків, підготовка заходів щодо їх усунення, розроблення Антикорупційної програми; методична й консультаційна допомога в антикорупційній сфері; перевірка фактів подання суб'єктами декларації; здійснення контролю за дотриманням вимог антикорупційного законодавства, виявлення та врегулювання конфлікту інтересів; здійснення повноважень у сфері захисту викривачів відповідно до закону; спеціальна перевірка кандидатів на посади, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища; інформування міністра оборони України про порушення законодавства у сфері запобігання корупції, виявлені ризики, шляхи їх усунення або мінімізації; участь в інформаційному забезпеченні та міжнародному співробітництві у зазначеній сфері; організація роботи підпорядкованих територіальних підрозділів» [27].

Вирішальне значення у практичному забезпеченні внутрішньої безпеки має Генеральний штаб ЗСУ, який здійснює планування, координацію та контроль за реалізацією заходів у цій сфері. Його компетенція охоплює стратегічне управління підрозділами, аналіз ризиків, розробку систем реагування на внутрішні загрози, забезпечення оперативної взаємодії між командуваннями видів і родів військ. Саме Генеральний штаб формує політику запобігання внутрішнім порушенням, контролює стан дисципліни та морально-психологічний клімат у військових частинах, а також здійснює моніторинг ефективності реалізації заходів безпеки. Наприклад, Начальник Генерального штабу ЗСУ «організовує внутрішній контроль та управління ризиками в Генеральному штабі; забезпечує в межах

повноважень розробку та вжиття заходів, які є необхідними та обґрунтованими, для запобігання і протидії корупції, здійснює контроль за їх реалізацію в Генеральному штабі; забезпечує виконання заходів щодо охорони державної таємниці, захисту інформації з обмеженим доступом, криптографічного та технічного захисту інформації, протидії технічним розвідкам у Генеральному штабі» [28].

Безпосереднім органом забезпечення правопорядку у військовому середовищі є Військова служба правопорядку у ЗСУах України, діяльність якої регламентується Законом України «Про Військову службу правопорядку у ЗСУах України». Відповідно до якого «Військова служба правопорядку у ЗСУах України (далі - Служба правопорядку) - спеціальне правоохоронне формування у складі ЗСУ, призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців ЗСУ у місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях (далі - військові частини), військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; для запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у ЗСУах України, їх припинення; для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників ЗСУ, а також для захисту майна ЗСУ від розкрадання та інших протиправних посягань, а так само для участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах» [29]. Зокрема, ст. 3 даного Закону визначає, що діяльність Військової служби правопорядку у ЗСУах України (ВСП) ґрунтується на комплексному підході до забезпечення правопорядку, військової дисципліни та безпеки як у мирний час, так і в умовах правового режиму воєнного стану. У науково-правовому аспекті функціональне призначення Служби охоплює превентивну діяльність щодо запобігання кримінальним правопорушенням, процесуальне сприяння органам досудового розслідування та суду, а також

правоохоронний нагляд за дотриманням законності у місцях дислокації військ. Важливою складовою її завдань є реалізація заходів кримінально-виконавчого характеру, зокрема забезпечення утримання осіб на гауптвахтах та у дисциплінарних батальйонах, а також захист майна оборонного сектору від протиправних посягань. Зі встановленням воєнного стану компетенція Служби суттєво розширюється за рахунок залучення до безпосередньої відсічі збройній агресії, що проявляється в участі у боротьбі з диверсійно-розвідувальними групами та забезпеченні режиму комендантської години. Особливе значення у контексті міжнародного гуманітарного права набуває функція ВСП щодо організації збору, охорони та супроводження військовополонених, а також координація процесу поводження з ними згідно з нормами, встановленими урядом. При цьому законодавство встановлює чіткий імператив щодо недопустимості покладання на підрозділи Служби додаткових завдань поза межами їхньої законної компетенції, що виступає гарантією дотримання права законності та запобігає свавіллю в органах військового управління [29].

Спеціалізована прокуратура у сфері оборони Центрального регіону функціонує як ключовий елемент системи правоохоронних органів, здійснюючи правозахисну та наглядову діяльність у межах визначеної територіальної юрисдикції, що охоплює місто Київ та Київську, Житомирську, Чернігівську, Черкаську, Вінницьку, Полтавську і Сумську області. У межах своїх функціональних повноважень установа забезпечує комплексний нагляд за додержанням законності в діяльності військових формувань, органів Міністерства оборони, Державної прикордонної служби та Національної гвардії України, спеціалізуючись на протидії корупційним проявам, розкраданню державних ресурсів в оборонному секторі та розслідуванні військових злочинів. В умовах повномасштабної збройної агресії, яку розв'язала росія, пріоритетність діяльності органу змістилася в бік

зміцнення обороноздатності держави, контролю за забезпеченням військ та координації заходів щодо правового забезпечення функціонування сил оборони, що реалізується через розгалужену систему підпорядкованих окружних прокуратур [30].

До суб'єктів внутрішньої безпеки належать і командири всіх рівнів, які безпосередньо відповідають за стан дисципліни, морально-психологічний клімат, безпеку особового складу та ефективність виконання службових обов'язків. Вони реалізують принцип єдиначальності та персональної відповідальності, забезпечуючи виконання наказів, правовий захист підлеглих і підтримання бойової готовності підрозділів. На рівні військових частин і з'єднань функції забезпечення внутрішньої безпеки покладаються також на служби безпеки, відділи кадрової роботи, фінансово-контрольні та інспекційні структури.

Таким чином, система внутрішньої безпеки ЗСУ має чітку інституційну ієрархію, у межах якої кожен суб'єкт виконує визначену законом компетенцію, що охоплює управлінські, наглядові, контрольно-правові та превентивні функції. Взаємодія між ними забезпечує цілісність і дієвість системи, створюючи умови для підтримання високого рівня правопорядку, дисципліни та стабільності у військовому середовищі.

Система внутрішньої безпеки ЗСУ являє собою складноструктурований, багаторівневий механізм, ефективність якого безпосередньо залежить від чіткого розподілу ролей, повноважень та координації між її учасниками. До ключових суб'єктів, які забезпечують внутрішню безпеку, належать військове командування (всі рівні єдиначальності від Міністерства оборони України до командира підрозділу), яке несе персональну відповідальність за стан правопорядку, дисципліни, морально-психологічний клімат та дотримання статутного порядку. Важлива роль відводиться органам

військового управління та спеціалізованим підрозділам, які здійснюють превентивну, контррозвідувальну та контрольно-наглядову діяльність, зокрема, органам військової контррозвідки (у складі Служби безпеки України), які уповноважені на нейтралізацію розвідувально-підривної діяльності та загроз, що виникають всередині військової організації. Окреме місце займають правоохоронні органи у військовій сфері (наприклад, Військова служба правопорядку), які відповідають за забезпечення військової дисципліни, правопорядку, розшук та затримання військовослужбовців, а також розслідування окремих військових правопорушень. Крім того, невід'ємною частиною системи є органи, що здійснюють фінансовий та аудиторський контроль (включаючи органи внутрішнього аудиту Міністерства оборони), компетенція яких охоплює запобігання та виявлення корупційних ризиків та зловживань у сфері матеріально-технічного забезпечення. Загалом, зміст підрозділу має розкрити, що успішна реалізація внутрішньої безпеки ЗСУ залежить від системної взаємодії усіх цих суб'єктів на засадах принципу законності, субординації та єдиної мети – забезпечення внутрішньої стійкості військової організації.

2.2. Правові механізми протидії внутрішнім загрозам у ЗСУах України

Як підкреслюють О.Т.Басараб та Т.І. Блистів, нормативно-правові механізми протидії внутрішнім загрозам у ЗСУах України розкриваються як системна складова забезпечення військового правопорядку, спрямована на нейтралізацію внутрішніх дестабілізуючих чинників, зокрема порушень військової дисципліни, корупційних проявів, зловживань владою, правового нігілізму та неузгодженості діяльності суб'єктів військової юстиції. Автори обґрунтовують, що ефективність протидії таким загрозам визначається якістю та

узгодженістю нормативно-правової бази, яка охоплює норми Конституції України, спеціальні закони у сфері оборони та військової служби, військові статuti, а також підзаконні нормативно-правові акти, що регламентують повноваження правоохоронних органів у військовій сфері. Наголошується, що саме через правові засоби – закріплення чітких прав і обов'язків військовослужбовців, визначення процедур контролю, відповідальності та підзвітності, систематизацію законодавства і формування єдиних концептуальних засад функціонування системи забезпечення правопорядку – створюються умови для своєчасного виявлення та запобігання внутрішнім загрозам, а також для гарантування законності, прав людини і належного рівня обороноздатності держави [31, с. 17-19].

Правові механізми протидії внутрішнім загрозам у ЗСУ становлять комплекс взаємопов'язаних заходів превентивного, виявного, корекційного та карального характеру, закріплених у конституційних нормах, спеціальному законодавстві, службових статутах та підзаконних актах. Превентивні механізми спрямовані на зниження ймовірності виникнення загроз у військовому середовищі і включають правове регулювання порядку комплектування, добору та атестації особового складу, процедури службових перевірок і психофізіологічного відбору, нормативи з охорони державної та службової таємниці, вимоги щодо оборонної і правової підготовки військовослужбовців, а також впровадження системи внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту. Нормативні приписи про обов'язкове проходження службових інструктажів, навчань з прав і обов'язків, антикорупційних тренінгів і заходів з інформаційної гігієни створюють правове підґрунтя для формування культури служби і мінімізації ризиків деструктивної поведінки в підрозділах. Наприклад, відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку України», Стратегія кібербезпеки в контексті забезпечення внутрішньої безпеки ЗСУ постає як

фундаментальний документ довгострокового планування, що визначає концептуальні підходи до захисту інформаційно-комунікаційної інфраструктури сектору оборони від реальних і потенційних загроз у віртуальному просторі. Ураховуючи специфіку військового управління, реалізація цієї Стратегії спрямована на створення захищеного цифрового середовища, де своєчасне виявлення та нейтралізація кіберінтервенцій з боку росії безпосередньо корелює зі сталістю функціонування систем зв'язку, збереженням державної таємниці та недопущенням несанкціонованого втручання в процеси прийняття рішень. Таким чином, кібербезпека ЗСУ як складова національної стійкості інтегрується в єдину державну політику, де нормативне визначення кіберпростору та пріоритетів безпеки стає основою для розроблення спеціалізованих відомчих програм, націлених на підвищення ефективності суб'єктів сектору оборони, мінімізацію вразливостей військових мереж та забезпечення належного ресурсного фінансування для відсічі технологічним викликам сучасної війни [1].

Механізми виявлення і документування внутрішніх загроз базуються на повноваженнях органів, визначених законом, зокрема підрозділів Військової служби правопорядку, контррозвідувальних органів, служб внутрішнього контролю та військової прокуратури, які здійснюють оперативно-розшукові, превентивні, наглядові та процесуальні дії. Правове регулювання їх діяльності передбачає встановлення процедур ініціювання та проведення службових розслідувань, порядок збору доказів з дотриманням прав людини, процедури забезпечення інформаційної та матеріальної фіксації правопорушень, а також механізми координації між відомчими і державними правоохоронними інституціями. Законодавчо закріплені процесуальні гарантії під час розслідувань гарантують легітимність доказової бази та сприяють тому, щоб реагування на внутрішні загрози відбувалося в межах права. Наприклад, протягом 2025 р. в умовах відсічі

повномасштабній збройній агресії росії системна міжвідомча взаємодія спеціалізованих прокуратур у сфері оборони та органів військової контррозвідки Служби безпеки України трансформувалася у високоефективний механізм захисту обороноздатності держави. Науково-практичний підхід до координації зусиль дозволив забезпечити повний цикл протидії правопорушенням – від превентивного моніторингу та документування корупційних ризиків до процесуального закріплення доказів і притягнення винних осіб до відповідальності. Пріоритетними векторами спільної діяльності стали ліквідація розгалужених схем у територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки, військово-лікарських комісіях, а також викриття фактів розкрадання бюджетних асигнувань у сфері оборонних закупівель. Завдяки впровадженню алгоритмів своєчасного виявлення злочинних механізмів на етапі їх реалізації було попереджено збитки державі на сотні мільйонів гривень та припинено протиправну діяльність посадових осіб різного рівня, що підтверджує критичну важливість консолідації правоохоронних і наглядових функцій для утвердження принципу невідворотності покарання та зміцнення національної безпеки [32].

Каральні та дисциплінарні механізми охоплюють систему дисциплінарної відповідальності згідно з Дисциплінарним статутом ЗСУ та іншими нормативними актами, адміністративну відповідальність відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також кримінальну відповідальність згідно з Кримінальним кодексом України за діяння, що становлять злочини. Система санкцій передбачає шкалу заходів — від усних зауважень та доган до пониження в посаді, звільнення зі служби та кримінального переслідування, що дає можливість застосовувати адекватні реакції залежно від ступеня суспільної небезпеки правопорушення. Наявність чітко визначених процедур притягнення до відповідальності, апеляційних механізмів та

правових гарантій для підозрюваних і обвинувачених сприяє законності й обґрунтованості каральних дій. Наприклад, як слушно зауважує А.О.Гавловська самовільне залишення частини або місця служби (далі - СЗЧ) кваліфікується як деструктивний чинник, що спричиняє комплексний негативний вплив на стан внутрішньої безпеки ЗСУ через дестабілізацію системи управління, зниження рівня бойової готовності підрозділів та розмивання морально-психологічного стрижня особового складу ЗСУ. В аспекті операційної спроможності такі протиправні дії призводять до виникнення кадрового дефіциту на критичних ділянках фронту, що змушує командування вдаватися до позапланового перерозподілу ресурсів, створюючи ризики прориву позицій з боку збройних формувань росії та загрожуючи життю військовослужбовців, які залишаються на бойових постах. Типовим прикладом деструктивного впливу є ситуація, коли раптове зникнення фахівця з обслуговування складних систем озброєння або оператора БПЛА унеможлиблює виконання бойового завдання підрозділом, що не лише оголює ділянку оборони, а й створює передумови для успішної реалізації ворожих операцій через втрату керованості та вогневої підтримки, демонструючи пряму кореляцію між індивідуальною дисципліною та загальною архітектурою національної безпеки [33].

Аналіз статистичних відомостей Офісу Генерального прокурора свідчить про стрімку ескалацію випадків самовільного залишення частини з моменту початку повномасштабної агресії росії, що підтверджується зростанням показників від 6 183 епізодів у 2022 році до 16 515 у 2023 році, з подальшим критичним стрибком до 66 240 у 2024 році та досягненням пікового значення у 79 381 випадок протягом 2025 року (сумарно 168 319 правопорушень). Така динаміка об'єктивно вказує на поглиблення системної дестабілізації в структурі морально-психологічного забезпечення та дисциплінарної практики ЗСУ, що зумовлює нагальну необхідність фундаментальної трансформації

кадрової стратегії, оптимізації організаційно-штатної структури та впровадження новітніх психологічних механізмів управління персоналом для відновлення внутрішньої безпеки війська [34]. Отже, створення ефективної системи притягнення до відповідальності є безальтернативною умовою відновлення внутрішньої безпеки ЗСУ, оскільки лише через забезпечення невідворотності покарання та синергію правоохоронних органів можливо зупинити критичну ескалацію випадків СЗЧ, попередити деградацію бойової готовності підрозділів та нівелювати загрози прориву фронту з боку збройних формувань росії.

Системи внутрішнього контролю і зовнішнього нагляду виконують превентивно-контрольну функцію і включають регулярні ревізії, фінансовий аудит, інспекційну діяльність, а також парламентський, урядовий і громадський нагляд у межах, встановлених законодавством. Нормативне закріплення повноважень контролюючих органів, порядок доступу до інформації, процедури реагування на виявлені порушення та механізми публічної звітності підсилюють прозорість діяльності військових інституцій і знижують ризики корупційних та організаційних загроз. Забезпечення незалежності та професійності органів контролю, а також їх взаємодії з правоохоронними і судовими інституціями підвищує ефективність виявлення системних проблем і їх усунення.

Правове забезпечення захисту інформаційної та кібербезпеки, включно з регламентацією порядку обігу службової інформації, доступу до інформаційних систем, застосування засобів криптографічного захисту та заходів реагування на інциденти, є окремим комплексом механізмів протидії внутрішнім загрозам. В цьому контексті нормативні акти визначають обов'язки посадових осіб щодо захисту інформації, процедури допуску до секретної інформації, адміністративні та

кримінальні відповідальності за її розголошення, а також порядок проведення перевірок на предмет витоку інформації або кіберзагроз.

Нарешті, важливим елементом правового механізму є система правових і соціальних гарантій, яка сприяє зменшенню ризиків соціальної дезадаптації та внутрішньої невдоволеності серед особового складу: законодавчо встановлені гарантії соціального захисту, медичного обслуговування, правового захисту та механізми вирішення трудових і побутових спорів. Комплексне поєднання превентивних заходів, оперативно-процесуальних інструментів, дисциплінарних і кримінально-правових санкцій, а також системи контролю й гарантій створює правове середовище, здатне ефективно протидіяти внутрішнім загрозам та підтримувати стійкість і боєздатність військової організації.

Отже, правові механізми протидії внутрішнім загрозам у ЗСУх України реалізуються як комплекс імперативних, процедурно-закріплених інструментів, спрямованих на забезпечення внутрішньої стійкості, правопорядку та високої дисципліни.

1. Реалізація дисциплінарно-правових механізмів

Дисциплінарна функція реалізується через суворе застосування норм Дисциплінарного статуту ЗСУ, що забезпечує невідворотність відповідальності за порушення військової дисципліни та статутних вимог. Основним інструментом є службове розслідування, яке проводиться для повного, всебічного та об'єктивного встановлення обставин правопорушення, визначення винних осіб та формування правової підстави для застосування дисциплінарних стягнень. Цей механізм має превентивний вплив, оскільки оперативність і законність його застосування підтримує загальний рівень правопорядку.

2. Реалізація кримінально-правових механізмів

Протидія найбільш суспільно небезпечним внутрішнім загрозам (зокрема, корупційним злочинам, дезертирству, небойовим втратам) здійснюється через систематичне застосування норм Кримінального

кодексу України, що стосуються військових злочинів. Правова реалізація забезпечується досудовим розслідуванням, яке здійснюють уповноважені правоохоронні органи (Державне бюро розслідувань, Служба безпеки України, Національна поліція) під процесуальним керівництвом військової прокуратури. Цей механізм забезпечує законне документування, кваліфікацію та передачу справи до суду, реалізуючи принцип невідворотності покарання.

3. Реалізація контррозвідальних механізмів

Контррозвідальна діяльність реалізується як спеціальний превентивно-захисний правовий режим, спрямований на виявлення та нейтралізацію інфільтрації ворожої агентури, диверсій та загроз державній таємниці та інформаційній безпеці у військовому середовищі. Компетентні органи (військова контррозвідка) здійснюють оперативно-розшукові заходи на підставі та у порядку, визначеному Законами України, що гарантує законність обмежень та застосування спеціальних засобів для захисту військових об'єктів та особового складу [24, с.193].

4. Реалізація антикорупційних та фінансово-контрольних механізмів

Протидія корупції та зловживанням у військовій економіці реалізується через інтегровану систему фінансового моніторингу та контролю. Сюди входить обов'язкове декларування майна посадовими особами, внутрішній аудит фінансово-господарської діяльності підрозділів Міністерства оборони України та оперативне реагування на виявлені порушення з боку уповноважених антикорупційних органів (Національне антикорупційне бюро України). Ці механізми створюють прозорість та звітність, мінімізуючи можливості для нецільового використання бюджетних коштів.

В сукупності, ці правові механізми забезпечують комплексний та багатосторонній захист військової організації від внутрішніх дестабілізуючих факторів, реалізуючи на практиці принцип законності

та підвищуючи загальну ефективність системи внутрішньої безпеки ЗСУ [25].

2.3. Напрями удосконалення інституційно-нормативної складової системи внутрішньої безпеки ЗСУ

Удосконалення інституційно-нормативної складової системи внутрішньої безпеки ЗСУ є ключовим напрямом зміцнення обороноздатності держави, підвищення ефективності військового управління та забезпечення стабільного функціонування військової організації в умовах гібридних викликів і збройної агресії. Сучасні тенденції розвитку сектору безпеки вимагають переосмислення існуючої системи внутрішньої безпеки у контексті її відповідності євроатлантичним стандартам, принципам верховенства права, забезпечення прав людини та демократичного цивільного контролю над збройними силами. Пріоритетом у цій сфері є формування цілісної та ефективної інституційної структури, здатної не лише реагувати на внутрішні загрози, але й запобігати їх виникненню шляхом впровадження сучасних управлінських, правових і технологічних механізмів.

На нашу думку, одним із першочергових напрямів удосконалення інституційно-нормативної складової виступає перегляд законодавчої та підзаконної бази, що регламентує діяльність органів внутрішньої безпеки у складі ЗСУ. Необхідність цього кроку зумовлена фрагментарністю та колізійністю чинних нормативних актів, відсутністю єдиної концепції правового регулювання питань внутрішньої безпеки та дублюванням повноважень між різними суб'єктами. В цьому контексті, доцільним є розроблення та ухвалення

єдиного кодифікованого акту, який визначав би основи внутрішньої безпеки ЗСУ, її цілі, завдання, принципи, суб'єктний склад, а також механізми міжвідомчої координації та контролю. Такий документ мав би інтегрувати положення Конституції України, законів про оборону, військовий обов'язок, національну безпеку, військову службу правопорядку, антикорупційну політику та державну таємницю в єдину системну нормативну структуру, що забезпечить узгодженість і стабільність правового регулювання.

Важливим напрямом реформування є вдосконалення інституційного механізму управління внутрішньою безпекою через чітке розмежування компетенцій між органами військового управління, правоохоронними структурами та підрозділами внутрішнього контролю. Що, в свою чергу, потребує посилення координаційна роль Генерального штабу у питаннях планування, контролю та моніторингу внутрішньої безпеки. Доцільно створити єдиний аналітичний центр безпеки у системі Міністерства оборони, який забезпечуватиме аналіз загроз, розроблення рекомендацій, узагальнення практики протидії внутрішнім ризикам і взаємодію з іншими органами сектору безпеки. Крім того, варто розширити повноваження підрозділів внутрішнього аудиту та служб безпеки військових частин, забезпечивши їх інституційну незалежність, прозорість процедур та гарантії від адміністративного впливу командування.

Удосконалення нормативного забезпечення має також охоплювати запровадження сучасних правових стандартів у сфері запобігання корупції, конфлікту інтересів, недобросовісного виконання службових обов'язків і порушення правил службової етики. Доцільним є розроблення галузевого антикорупційного кодексу для ЗСУ, який визначав би стандарти поведінки військовослужбовців, механізми декларування, перевірки доброчесності, а також правові наслідки виявлення фактів корупційних дій або зловживань владою. Важливою

складовою має стати запровадження правових норм, що передбачають захист осіб, які повідомляють про внутрішні порушення або загрози безпеці, з метою формування культури нульової толерантності до порушень та зміцнення довіри до системи контролю.

Основними інституційними напрямками удосконалення є:

1. Необхідним є чітке розмежування та підвищення ефективності взаємодії між усіма суб'єктами, які залучені до внутрішньої безпеки, включаючи органи військової контррозвідки, Військову службу правопорядку, структури внутрішнього аудиту та командування ЗСУ. Це передбачає створення єдиного міжвідомчого координаційного центру або платформи для обміну інформацією про внутрішні загрози, стандартизації протоколів реагування та уникнення дублювання функцій.

2. Удосконалення вимагає зміцнення інститутів цивільного та демократичного контролю над військовою організацією, що сприятиме більшій прозорості та підзвітності. Це включає розширення повноважень парламентських комітетів щодо нагляду за фінансовою діяльністю Міністерства оборони України та підвищення ролі громадських рад та уповноважених з питань прав військовослужбовців для моніторингу дотримання прав і свобод у військовому середовищі.

3. Ключовим інституційним заходом є перегляд системи підготовки керівного складу та офіцерів по роботі з особовим складом з акцентом на формування правової культури, антикорупційної свідомості та навичок раннього виявлення психологічних та соціальних деструктивних тенденцій. Слід запровадити систему оцінки доброчесності військовослужбовців на всіх етапах проходження служби.

4. Необхідно надати додаткові повноваження та ресурси органам внутрішнього аудиту Міністерства оборони України для проведення превентивних та оперативних перевірок закупівель та використання матеріально-технічних ресурсів у зоні бойових дій. Інституційна

незалежність аудиторських структур повинна бути посилена для мінімізації впливу військового командування.

Нормативно-правові напрями удосконалення охоплюють:

1. Існує потреба у систематизації та гармонізації норм, що регулюють внутрішню безпеку, які сьогодні розпорошені між численними законами, статутами та відомчими наказами. Це має включати розробку консолідованого законодавчого акту або внесення комплексних змін до профільних законів, що чітко визначатимуть поняття внутрішньої загрози ЗСУ, єдиний перелік суб'єктів та їхні чіткі повноваження у сфері протидії.

2. Необхідно адаптувати положення Дисциплінарного статуту ЗСУ до реалій воєнного часу та стандартів Північноатлантичного альянсу, забезпечивши пропорційність та справедливість притягнення до відповідальності. Це включає законодавче врегулювання процедур перевірки доброчесності та конфлікту інтересів у військовому середовищі. Слід також переглянути норми, що стосуються захисту викривачів у військовій сфері, гарантуючи їхню безпеку та унеможливлюючи переслідування [3, с.16].

3. Нагальним є законодавче закріплення підвищених вимог до кіберзахисту військових інформаційних систем та посилення відповідальності за несанкціоноване розголошення службової таємниці та військової інформації, зокрема, у кіберпросторі. Необхідне впровадження норм, що регулюють безпечне використання військовослужбовцями особистих електронних пристроїв та соціальних мереж під час виконання службових обов'язків.

4. Удосконалення нормативної бази повинно відбуватися з урахуванням імплементації положень міжнародного гуманітарного права та кримінально-правових стандартів боротьби з корупцією, відповідно до зобов'язань, взятих Україною в рамках євроінтеграції. Це передбачає приведення внутрішніх норм військового права у

відповідність до норм Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції та стандартів НАТО.

Загалом, удосконалення інституційно-нормативної складової системи внутрішньої безпеки ЗСУ має бути комплексним, системним та безперервним процесом, спрямованим на підвищення стійкості військової організації, мінімізацію корупції та зловживань та забезпечення прозорості та законності в умовах протидії зовнішній агресії.

ВИСНОВКИ

Дослідження інституційно-нормативної складової системи внутрішньої безпеки ЗСУ дало змогу всебічно розкрити її зміст, структуру та функціональне призначення в сучасних умовах державотворення. Внутрішня безпека розглядається як комплексна, системно організована підсистема національної безпеки, спрямована на забезпечення стабільності, дисципліни, правопорядку та стійкості військової організації держави. Її сутність полягає у створенні правових, організаційних і морально-психологічних умов, за яких функціонування армії відбувається у межах законності, підконтрольності, прозорості та професійної відповідальності. У межах наукового аналізу обґрунтовано, що внутрішня безпека військової організації виступає не лише елементом обороноздатності держави, а й важливим чинником формування її правової та управлінської культури.

Визначено, що нормативно-правові основи внутрішньої безпеки ЗСУ утворюють цілісну ієрархічну систему, що охоплює Конституцію України, закони «Про національну безпеку України», «Про ЗСУ», військові статuti, накази Міністерства оборони, відомчі стандарти та інструкції, а також міжнародно-правові акти, які встановлюють універсальні стандарти управління, дисципліни й відповідальності. Ця система забезпечує правову визначеність, стабільність управлінських процедур і підзвітність посадових осіб, формує умови для запобігання внутрішнім загрозам, що здатні підірвати боєздатність і репутацію армії. Особливе значення мають положення про верховенство права, законність і цивільний контроль над військовою сферою, які є базовими гарантіями демократичної легітимності збройних формувань.

Розкрито роль міжнародного правового впливу, що виражається через імплементацію положень Женевських конвенцій, міжнародних пактів у сфері прав людини, антикорупційних угод та стандартів НАТО.

Ці документи забезпечують гармонізацію внутрішньої безпеки із загальновизнаними принципами гуманності, прав людини, прозорості управління та підзвітності. Вони сприяють підвищенню ефективності контролю, впровадженню систем управління ризиками, а також формують єдину методологічну основу для управління внутрішніми загрозами у військовій сфері. У результаті внутрішня безпека ЗСУ набуває як правової, так і міжнародної легітимності, що зміцнює її інституційну спроможність.

Принципи, на яких базується система внутрішньої безпеки, визначають її організаційно-функціональну структуру та управлінську логіку. До ключових відносяться верховенство права, законність, єдиноначальність, субординація, відповідальність, взаємодія, прозорість та превентивність. Їх комплексне застосування формує цілісну управлінську модель, що поєднує централізованість командування з гнучкістю реагування на загрози. Зміст цих принципів розкриває взаємозалежність дисципліни, правового регулювання та морально-психологічної готовності військових колективів, що у підсумку забезпечує їхню боєздатність і стабільність.

Аналіз інституційної складової показав, що ефективність внутрішньої безпеки безпосередньо залежить від взаємодії суб'єктів, які її забезпечують. Центральне місце займають Міністерство оборони України та Генеральний штаб, які формують політику безпеки, координують заходи й здійснюють контроль за реалізацією стратегічних рішень. Військова служба правопорядку, органи військової контррозвідки, прокуратура, служби внутрішнього аудиту й командири всіх рівнів утворюють багаторівневу структуру, що забезпечує превентивні, аналітичні, контрольні та каральні функції. Злагожденість їх дій формує цілісний механізм виявлення і нейтралізації внутрішніх загроз, від зловживань і корупції до морально-психологічних ризиків у військових колективах.

Правові механізми протидії внутрішнім загрозам відображають системний підхід, який охоплює запобігання, виявлення, реагування і притягнення до відповідальності. Їх зміст полягає у створенні дієвої системи внутрішнього контролю, аудиту, правових гарантій дисциплінарного процесу та чітких процедур проведення службових розслідувань. Такі механізми не лише мінімізують ризики порушень, а й підвищують довіру до інституцій військового управління, зміцнюючи моральний клімат у військових частинах. Сучасна система внутрішньої безпеки має відповідати принципу балансу між контролем і довірою, що є ключовою умовою ефективності військової служби в демократичній державі.

Особливу увагу заслуговує аналіз напрямів удосконалення інституційно-нормативної складової, серед яких визначено необхідність гармонізації законодавства з міжнародними стандартами, запровадження сучасних підходів управління ризиками, розширення цифрових інструментів моніторингу та контролю, посилення антикорупційних запобіжників, удосконалення підготовки кадрів у сфері військового права та етики. Розвиток системи внутрішньої безпеки має відбуватися у напрямі підвищення її інтеграційної спроможності, адаптивності до динамічних загроз, удосконалення процедур реагування і забезпечення максимальної прозорості управлінських процесів.

Узагальнюючи результати дослідження, можна констатувати, що внутрішня безпека ЗСУ є не лише внутрішнім елементом оборонного сектору, а й стратегічною передумовою стійкості держави в цілому. Вона забезпечує законність, дисципліну, моральну згуртованість і функціональну надійність військових формувань, створює умови для ефективного виконання їхніх конституційних завдань та інтеграції у міжнародний безпековий простір. Ефективна реалізація інституційно-нормативної моделі внутрішньої безпеки потребує постійного оновлення правових норм, підвищення управлінської культури та зміцнення

демократичного цивільного контролю. Таким чином, подальше вдосконалення системи внутрішньої безпеки ЗСУ є невід'ємним напрямом розвитку національної безпеки, спрямованим на забезпечення стабільності, ефективності та довіри до військової організації держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 27.09.25)
2. Бойко І. Забезпечення внутрішньої безпеки держави органами системи МВС України: актуальні загрози. Підприємництво, господарство і право. №8/2020.С.132-140. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/8/22.pdf> (дата звернення: 18.09.25)
3. Водчинець О., Чугуй Г. та ін. Заходи безпеки у збройних силах України: Навчальний посібник. К.2021. 266 с. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8-%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8.pdf> (дата звернення: 05.10.25)
4. Бабков Ю. та Бондаренко О. Особливості забезпечення внутрішньої безпеки України в умовах воєнного стану. URL: <https://chiz.nangu.edu.ua/articledownload> (дата звернення: 18.09.25)
5. Конституція України від 28.06.1996р. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.09.25)
6. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 14.10.25)
7. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р. № 551-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> (дата звернення: 05.10.25)
8. Нормативно-правова база внутрішнього контролю. Міністерство оборони України. URL:

<https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/area-vnutrishnij-kontrol> (дата звернення: 27.09.25)

9. Про затвердження Порядку організації в системі МОУ внутрішнього контролю та управління ризиками (в редакції наказу 709): Наказ Міністерства оборони України № 145 від 02.04.2019 р. URL: «<https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/poryadok-organizacziyi-v-sistemi-ministerstva-oboroni-ukrayini-vnutrishnogo-kontrolyu-ta-upravlinnya-rizikami-zatverdzenij-nakazom-ministerstva-oboroni-ukrayini-vid-02-04-2019-145-v-redakcziyi-nakazu-ministerstva-oboroni-ukrayini-vid-22-10-2025-709> (дата звернення: 18.09.25)

10. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни: ООН від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 14.10.25)

11. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 05.10.25)

12. Загальна декларація прав людини: ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 27.09.25)

13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ООН від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 18.09.25)

14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Рада Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 14.10.25)

15. Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції:
ООН від 31.10.2003 р. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення:
27.09.25)
16. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173):
Рада Європи від 27.01.1999 р. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення:
05.10.25)
17. Військовий стандарт ВСТ 01.054.001-2021 (01) «Управління ризиками. Керівництво з управління ризиками в програмах закупівель (STANREC 4739 EDITION 1 / ARAMP-1 EDITION 1, NATO RISK MANAGEMENT GUIDE FOR ACQUISITION PROGRAMMES, IDT)». URL:
<https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/aramp-1-edition-1-nato-risk-management-guide-for-acquisition-programmes-idt> (дата
звернення: 18.09.25)
18. Про затвердження Порядку організації в системі МОУ внутрішнього контролю та управління ризиками (в редакції наказу 709):
Наказ Міністерства оборони України № 145 від 2 квітня 2019 р. URL:
<https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/poryadok-organizaciyi-v-sistemi-ministerstva-oboroni-ukrayini-vnutrishnogo-kontrolyu-ta-upravlinnya-rizikami-zatverdzhenij-nakazom-ministerstva-oboroni-ukrayini-vid-02-04-2019-145-v-redakcziyi-nakazu-ministerstva-oboroni-ukrayini-vid-22-10-2025-709> (дата звернення: 27.09.25)
19. Єдиний перелік (каталог) спроможностей Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших складових сил оборони: затверджений Міністром оборони України 31.12.2021 р. URL:
<https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/vityag-z-yedinogo-pereliku-katalogu-spromozhnostej-mou-i-zsu-shhodo-vnutrishnogo-kontrolyu>
(дата звернення: 05.10.25)

20. Стандарти внутрішнього контролю в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, затверджені Міністром оборони України 4 липня 2016 р. URL: <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/standarti-vnutrishnogo-kontroliu-v-ministerstvi-oboroni-ukraini-ta-zbroinikh-silakh-ukraini-zatverdzeni-ministrom-oboroni-ukraini-4-lipnia-2016-roku> (дата звернення: 18.09.25)

21. Про деякі питання здійснення внутрішнього контролю та управління ризиками суб'єктами господарювання в системі Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України від 05.06.19 № 278 URL: <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukraini-vid-05-06-19-n-278-pro-deiaki-pitannia-zdiisnennia-vnutrishnogo-kontroliu-ta-upravlinnia-rizikami-subiektami-gospodariuvannia-v-sistemi-ministerstva-oboroni-ukraini> (дата звернення: 14.10.25)

22. Порадник «Керівництво з управління ризиками, проблемами та можливостями для програм оборонних закупівель» ВП 8-00(199) STANREC 4739. URL: <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/poradnik-kerivnitstvo-z-upravlinnia-rizikami-problemami-ta-mozhливостями-dlia-program-oboronnikh-zakupivel-vp-8-00-199-stanrec-4739> (дата звернення: 27.09.25)

23. Золотарьова О.А. Співвідношення принципів верховенства права та законності в українському праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6/2023. С. 654-658. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/152.pdf (дата звернення: 05.10.25)

24. Демченко Я.О. Принцип верховенства права. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 6. С. 189-193. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/35.pdf> (дата звернення: 18.09.25)

25. Комаришин Н.С. Принцип законності: поняття, особливості. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/295b193e-a842-4ee3-9280-6f714b1f5db3/content> (дата звернення: 27.09.25)

26. Принцип єдиноначальності. ЛІГАЗАКОН. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TS000683>
27. Департаменту з питань запобігання та виявлення корупції. Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України. URL: <https://mod.gov.ua/pro-nas/aparat-ministerstva-oboroni/departament-z-pitan-zapobigannya-ta-viyavlennya-korupcziyi> (дата звернення: 18.09.25)
28. Про Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України: Указ Президента України від 30.01.2019 р. № 23/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019?find=1&text=%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88#Text> (дата звернення: 22.10.25)
29. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07.03.2002 р. № 3099-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text> (дата звернення: 05.10.25)
30. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони Центрального регіону. URL: <https://vppnr.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 18.09.25)
31. Басараб О. Т., Блистів Т. І. Організаційно-правові механізми забезпечення правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 8. С. 17–20. URL: http://lsej.org.ua/8_2020/5.pdf DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/3> (дата звернення: 27.09.25)
32. Співпраця, що дає результати. Як військова контррозвідка СБУ та спеціалізовані прокуратури у сфері оборони викривають злочини та притягують до відповідальності. Офіційна веб-сторінка Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/spivpracya-shho-daje-rezultati-yak-viiskova-kontrozvidka-sbu-ta-specializovani-prokuraturi-u-sferi-oboroni-vikrivayut-zlocini-ta-prityaguyut-do-vidpovidalnosti> (дата звернення: 22.10.25)

33. Гавловська А.О. Обставини, що виключають кримінальну відповідальність та/або звільнюють від кримінальної відповідальності за самовільне залишення частини або місця служби. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»* Випуск 2. 2025. Гельветика, 2025. С. 25-30 URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/469/423> DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2025-2-4> (дата звернення: 27.09.25)
34. Статистика. Офіційна веб-сторінка Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 18.09.25)
35. Військові правопорушення та воєнні злочини: теорія і практика / Military offences and war crimes: background, theory and practice - колективна монографія. Ed. by V.M. Stratonov. – Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. 876 p.
36. Стратонов В.М., Сотула О.С. Актуалізація норм в міжнародному та кримінальному праві в умовах війни. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки. Випуск 3.* Гельветика, 2023. С. 43-54. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/issue/view/12> (дата звернення: 18.09.25)
37. Transformation of the legal system and human rights protection under the influence of martial law — колективна монографія. Scientific monograph. Under the general editorship of Stratonov V.M. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. 468 p.
38. Стратонов В.М. Характеристика державної зради в системі національної безпеки України. *Вісник Національної академії правових наук України. Том 31, №1, 2024.* URL: [https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/31\(1\)_2024-216-233.pdf](https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/31(1)_2024-216-233.pdf) (дата звернення: 13.09.25)